

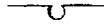

Szczesny Morawski
Arianie polscy

ARJANIE POLSCY

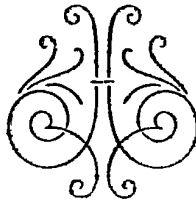

SZCZĘSNY MORAWSKI

ARJANIE POLSCY

(z 8-ma rycinami)

WELWOWIE
NAKŁADEM AUTORA
1906

Projekt okładki: Juliusz Susak

Na okładce: Lambert Visscher (1633–1690), *Faust Socyn* (fragment), 1690,
licencja: *public domain*,
źródło: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:FaustusSocinus.jpg>

Copyright © 2019 by Wydawnictwo Armoryka

Wydawnictwo ARMORYKA
ul. Krucza 16
27-600 Sandomierz
<http://www.armoryka.pl/>

ISBN 978-83-8064-686-5

SPIS RZECZY.

Życiorys autora	V
Źródła	XXI
Spis rycin	XXIX
Ważniejsze omyłki druku	XXX

I.

Nowochrześceny. Nurki. Sakramentarze. Bracia morawscy 1521	1
Innowiercy na Spizu i Węgrzech 1526	6
Innowiercy w Krakowie. Wajgłowa	10
Bracia czescy w Polsce. Blandrata. Stankar	14
Sejm w Piotrkowie. Orzechowski. Przyłuski. Krowicki	21
Jednobożanie. Lismanin. Goniądzki. Pauli	33
Arjanie w Sądecczyźnie w Wielogłowach 1553	36
Krzesze w Męcinie. Stadnicki	43
Arjanie w Lublinie. Otwinowski	52
Rozbrat wyznawców Trójcy św. Sejm w Piotrkowie 1565	56
Nowochrześceny w Polsce. Filipowski	58
Rakow 1570. Pińczów. Śmigiel. Luśławice	64
Soecyn. Skarga. Stojeński. Morsztyn. Moskorzewski	68
Schlichtyngi 1620. Burzenie zborów	133

II.

Zbór w Rakowie zburzony 1637. Rybałci. Krzesze	143
Ks. Jezuita Cichowski. Wiszowaty	154
Sternacki i drukarnie arjańskie	160
Arjanie na Wołyniu, w Kijowie	164
Zgon Władysława IV. Jan Kazimierz. Kozacy 1684	176
Wiszowaty. Schlichtyng. Dąbrowa	183
Arjanie pod Beresteczkiem. Jan i Wacław Potocecy	196
Męciniacy. Morsztynowie. Ks. Cichowski	200
Szwedzi w Polsce 1655. Listy wzajemności	217

VI

Wacław i Jan Potocki. Arjanie w Bieczu	220
Arjanie w Lublinie. Dragoni Czarnieckiego. Krz. Wąsowicz	227
Wielopolscy. Pieniążkowie. Kempniūsey	268
Przypkowscy. Lipniczanie	284
Nawojowa i Łabowa ks. Al. Lubomirskiego. Rozruchy chłopskie	304
Rota zbójcka Krz. Wąsowicza. Napady na dwory arjan	307
Zabójstwo Sternackiego i Morsztyna	322
Rzeź arjan podgórskich 1655. Żałoba arjan i odwet	332
Uniwersał J. Kazimierza z 1656 w sprawie innowierców .	341
Napady Wąsowicza i dragonów Czarnieckiego na arjan w Sądecczyźnie	371
Najazdy Szwedów i przyłączenie się do nich arjan .	383
Prześladowania arjan w Sądecczyźnie i na Podgórzu. Konfiskata dóbr	386

III.

Mierzyńscy. Rakoczy, ks. Siedmiogrodzki. Częstochowa. Wiec koronny. Uniwersał królewski z 1657 r.	391
Porażka Wirca, dowódcy Szwedów. Napady zbójckie na arjan sądeckich	405
Arjanie i kalwini w Podbieszczadziu	425
Ochotnicy podgórszy. Zbóje. Porębianie	442
Jerzego Lubomirskiego zemsta 1657. Zgon W. Szlichtynga	453
Obrońca Krakowa. Napady czerniawy na dwory szlachty arjańskiej	461
Niezgoda J. Lubomirskiego z St. Czarnieckim. Lubomirski opiekuje się arjanami	475
Brać polska w Sądecczyźnie, w Podbieszczadziu	484
Rok 1658. Zwiastuny wywołania arjan. Pogrom djabła arjańskiego	488
Konstytucye sejmu nakazujące arjanom wysprzedanie dóbr	498
Wyrok wywołania arjan. Odezwa wygnaćców 1661	502
Uchwała sejmu 1662 o arjanach	509
Rozbitki arjan. Morsztyn i Schlichtyng. ostatni arjanie	511
Spis osób i miejscowości	517

Moscow

Szczęśny Jan Morawski, autor niniejszego dzieła, urodził się w Rzeszowie, w Galicyi, dnia 18. maja roku 1818, jako syn Ignacego i Katarzyny z Jezierskich, w religii rzymskokatolickiej. Ukończywszy gimnazyum w Rzeszowie, zapisał się na prawa we Lwowie — gdzie, zdradzając talent i zamiłowanie do sztuki, pobierał początki rysunków pod kierownictwem Jana Maszkowskiego. Po ukończeniu drugiego roku praw opuścił Lwów wskutek słabości, a wyzdrowiawszy w Rzeszowie u rodziców, wyjechał w roku 1840 do Wiednia, gdzie studyował przez 3 w akademii sw. Anny i w bibliotece nadwornej — rysując, malując i ucząc się historyi. Wskutek nadwątłego zdrowia wraca do kraju i przyjmuje posadę bibliotekarza u Batowskich w Odnowie, koło Kulikowa, a od r. 1847—1851 jest konserwatorem muzealnym przy Zakładzie narodowym im. Ossolińskich we Lwowie.

W roku 1852 z Michałem Gnoińskim ułożył statut dla założyć się mającego Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych. Statuta te, podpisane przez autorów i hr. Rusockiego, Lasockiego, Czajkowskiego, Lundę i Rejchana, otrzymały zatwierdzenie rządu. Wskutek porady lekarzy opuszcza powtórnie Lwów i wyjeżdża w r. 1852 w Sądeckie, gdzie przez lat parę administruje wieś Kamionkę wielką, własność brata Adama. Mimo słabego zdrowia, nie zaniedbuje palety— maluje olejno¹⁾.

¹⁾ Olejno malował — o ile wiadomo:

a) Obraz św. Trójcy, do dziś dnia umieszczony w ołtarzu kościółka cmentarnego w Rzeszowie.

b) Obraz Jana III. po pas.

c) Obraz: Sahajdaczny, hetman zaporoski, z rotmistrzami Mołodeckim i Anibalem, uchodząc ze zasiek obozu tureckiego,

rysuje kredką, piórkim i w ołówku. — Wiele jego prac jest dziś własnością zbiorów imienia Pawlikowskich¹⁾, Osolińskich, Muzeum miejskiego lwowskiego²⁾ i Baworow-

kędy we mgle uciekali, niechęący dążą ku Stepanowcom, a stąd pod Chocim r. 1621.

d) Obraz: Aleksander z Raciborska Morsztyn w oczach hetmana Chodkiewicza, wyjechawszy na harce, ułowił w arkan tatarsa i przywiódł hetmanowi r. 1621.

e) Obraz: Rodzina wieśniacza rozpaczająca pod krzyżem z męką Pańską po spustoszeniu i spaleniu wioski przez najazd.

¹⁾ W bibliotece Pawlikowskich:

Rysunek piórem: Polak ostrzy miecz na toczydle, nr. 1332.

.. .. Wnętrze nowego kościoła w Medyce, 1333.

.. .. Szkic do obrazu: Zienowicz pod Chocimem, 1334.

.. .. Szkic do obrazu: Sahajdaczny pod Szczepanowcami, 1335.

.. .. Szkic do obrazu: Ułarczki Polaków z Fatarami, 1336.

.. ołówkiem: Mazur z Budziwoja, 1337.

.. piórem: Teofil Wisniowski na miejscu stracenia, w kajdanach, 1338.

.. .. Józef Kapuściński na miejscu stracenia, w kajdanach, 1340.

.. .. Szkic: Wojownik żegnający rodzinę, 1340.

.. .. Popiersie mężczyzny, 1341.

.. .. Portret własny Morawskiego w karykaturze, 1911.

.. .. Józef Błoński, 6039.

.. .. Aleksander Borkowski, 6110.

.. kredką: Ks. Józef Łoziński, 8290.

²⁾ W muzeum miejskiem lwowskiem znajduje się teka

»Szczęsnego Morawskiego zawierająca między innymi:

Studia Szczęsnego Morawskiego ołówkiem, piórkim lub farbami do historii strojów w Polsce zdjęte z malowideł klastycznych ze ścian kościoła Bernardynów we Lwowie i Rzeszowie jakoteż z innych źródeł, nr. 11 69.

Studia S. Morawskiego, dotyczące uzbrojenia wojsk polskich, ruskich, rosyjskich, tatarskich z kościotów w Żółkwi, na Skalce w Krakowie, z Podhorzec z Puffendorffa, Hongha i z biblioteki hr. Moszyńskich, nr. 69 178.

skich¹⁾. — Prywatne i naukowe stosunki wiązały go

Studva S. M. nad częściami uzbrojenia, hełmy, pancerze, chorągwie, siodła, namioty — ze zbrojowni wiedeńskiej, podług Maszkowskiego z kościoła katedralnego tarnowskiego i św. Katarzyny w Krakowie, nr. 179-228.

Fragmety z nagrobków i rysunki tamże znalezionych herbów, orłów i t. d. (Sz. Morawski), nr. 229-245.

Wykopaliska kopiowane z różnych dzieł (Sz. Morawski), nr. 246-252.

Widoki Złoczowa, Lwowa, Rzeszowa, Chocima (Sz. Morawski), nr. 253-264.

W muzeum miejskiem lwowskiem mamy następujące portrety Szczonego Morawskiego, kredką, w rozmiarach 55/40 c:

Kasper Cięglewicz, nr. 620.

Goslar, nr. 621.

Heltman, nr. 622.

Kawecki r. 1848, nr. 623.

Kossowski, wiolonczelista r. 1848, nr. 624.

Kosowicz, nr. 625.

Maciejowski Aleksander 8/6 1848. z podpisem własnoręcznym i wierszem, nr. 626.

Miller Max, nr. 627.

Suffczyński Kajetan, nr. 628.

Żarski, nr. 629.

¹⁾ W zbiorach Baworowskiego:

Katalog rycin, skrzynka 26:

Kredką: Malarz Bartosz † 1858, nr. 5835.

„ Barbara Batowska, 1846, nr. 5836.

Ołówkiem: Barbara Batowska, 1845, nr. 5837.

Kamienioryt: Barbara Batowska, nr. 5838.

„ Barbara Batowska, nr. 5839.

„ Barbara Batowska, nr. 5840.

Ołówkiem: Ludwika Gostyńska, nr. 5841.

Kredką: Aleksander Batowski, nr. 5844.

„ August Bielowski, nr. 5852.

„ Salomon Bloch 1845, nr. 5853.

Kredką: Aleksander Dunin Borkowski, nr. 5858.

„ Karol Brzozowski, nr. 5867.

„ Aleksander Cetner, 1846, nr. 5870.

Ołówkiem: X. Chodyniecki, karmelita, nr. 5876.

z Franciszkiem Pickosińskim przy wydawaniu Sądeczy-

- Kredka:** Udalryk Mikołaj Cieski w Czortkowskiem, nr. 5882.
 „ Mieczysław Darowski, nr. 5885.
 „ Jan Dobrzański, redaktor, nr. 5890.
 „ Walenty Doroba, nr. 5891.
 „ Maurycy Dzieduszycki, kurator Ossolineum, nr. 5893.
 „ Józef Dzierzkowski, powieściopisarz, nr. 5896.
 „ Bartł. Jabłoński, księgarz lwowski 1842, nr. 5921.
 „ Kajetan Jabłoński, księgarz lwowski 1846, nr. 5924.
- Skrzynka 27:**
- Ołówkiem:** Ks. Jan Kitrys, pleban z Dąbrowy 1843, nr. 5943.
Kredką: Ks. Jan, Kitrys, pleban z Dąbrowy, nr. 5944.
 „ Adam Kłodziński, dyrektor zakładu Ossolińskich 1845,
 nr. 5945.
 „ Juliusz Kossak, 1845, nr. 5951.
 „ Leon Kossak, 1845, nr. 5968.
 „ Aleksander hr. Krasicki, nr. 5978.
 „ Ks. Król, kanonik kapituły tarnowskiej 1846
 nr. 5982.
 „ Henryk książę Lubomirski, nr. 6008.
 „ Jerzy książę Lubomirski, nr. 6010.
 „ Ignacy hr. Łoś, nr. 6012.
 „ Mikołaj Michalewicz, 1846, nr. 6016.
- Ołówkiem:** Szcześny Morawski (sam siebie) 1840, nr. 6019.
Kredką: Franciszek Nowakowski z Lubezy, nr. 6030.
 „ Mieczysław Pawlikowski, 1848, nr. 6062.
 „ Wincenty Pol 1847, nr. 6074.
 „ Ksawery Prek, nr. 6068.
 „ Stanisław Przyłęcki, 1846, nr. 6088.
 „ Józef Puzyna 1847, nr. 6089.
- Skrzynka 28:**
- Kredką:** Mateusz Sartini 1847, nr. 6125.
 „ Kazimierz Stadnicki, nr. 6145.
 „ Bogusz Sęczyński, 1846, nr. 6151.
 „ Strone z Jarosławia, 1844, nr. 6153.
 „ Stroński, bibliotekarz, 1846, nr. 6154.
 „ Jan Strzelbicki, 1847, nr. 6159.
 „ Swoboda, nr. 6161.
 „ Karol Szajnocha, nr. 6164.
- Kreda:** Kazimierz Turowski, nr. 6169.
 „ Tyrowicz, malarz, nr. 6170.
 „ Ladęsz Wasilewski, nr. 6187.

zny¹⁾, z Juliuszem Kossakiem w sprawach sztuki, z Adryanem Krzyżanowskim, zamierzającym pisać monografię województwa braclawskiego i wieloma wybitnymi osobami owego czasu, jak z pozostałej korespondencji wynika²⁾.

Kreda: Jan Zachariasiewicz 1847, nr. 6208.

Ołówek: Charles de Reuss, nr. 6272.

¹⁾ Szczęsny Morawski dostarczył większą ilość nieznanych dokumentów ziemi sądeckiej do II. tomu Kodeksu dyplomatycznego Małopolski, za co mu Dr. Piekosiński w przedmowie dziękuje.

²⁾ W latach 1850-60 (70 sztuk listów) stał w korespondencji: z Lucyanem Siemieńskim - z redaktorem „Czasu Kłobukowskim” z Mieczysławem Romanowskim - z Mieczysławem Darowskim - z Mieczysławem Pawlikowskim - z Józefem Salajem - z Janem hr. Załuskim - z Fr. Wężykiem, prezesem Tow. nauk. krakowskiego - z J. Nowakowskim - z Ant. Bogdanowiczem - z ks. Wasikiewiczem - z Żukiem Skarszewskim - z Janolą - z redakcją Encyklopedyi warszawskiej - z Stefanem Kuczyńskim - z Młockim - Aleksandrem Batowskim i Karolem Rogawskim.

W latach 1860-70 (39 sztuk listów) korespondował z następującymi osobami: L. Siemieński - Ludw. Łepkowski - redakcja Nowin (Lwów): P. Stachowski - rada miejska N. Sącz - dr. J. Starkel - J. I. Kraszewski - Kłobukowski - ks. Wojciech z Zaleszan - Karol Rogawski - J. Turowski - Piotr Moszyński i Zyblikiewicz - ks. Wiktor Dębicki - Ant. Sozański - A. Połujański - Rzehak - Bol. Ropniewski - Karol Druziewicz - ks. Brańka - Marszałkiewicz - Alfred Szczepański - ks. Wiktor Dębicki - St. Radomyski - redakcja Dziennika literackiego - dr. Kozubowski - Encyklopedia warszawska - Hipolit Seredyński - Zebrański z Likierkówki - Tadeusz Wojciechowski - Karol Szajnocha (już ciemny) - Edw. Stadnicki.

W latach 1870-80 (34 sztuk korespondencji) stał w korespondencji: z hr. Lanckorońskim - z Mieczysławem Pawlikowskim - z ks. Mrowińskim - z komisją archeologiczną Akademii Umiejętności w Krakowie: z P. Umińskim - prof. Ostaszewskim - Łepkowskim - ces. Akademią Umiejętności w Wiedniu: Siegelem - L. Pruszyńskim - W. Firgankiem - Zebrańskim - Bogusz-Obmińskim - dr. Józefem Starklem - A. Małeckim.

W latach 1880-1890 (17 sztuk listów) stał w korespondencji: z hr. Lanckorońskim - dr. Rostańskim - z ks. J. So-

W roku 1863 był S. Morawski naczelnikiem organizacji zbrojnej na Sądeczyznę. Pobyt w Kamionce, okolicy górskiej, tak korzystnie wpłynął na stan jego zdrowia, że osiadł na stałe w St. Sączu i tam przebywając blisko 40 lat, zajęty już wyłącznie historią i archeologią, w stanie bezżennym życie zakończył. Zmarł 10. kwietnia r. 1898 jako 80 letni starzec. Ksiądz St. Załęski, przełożony Jezuitów w N. Sączu — przyjaciel nieboszczyka — prowadził kondukt na cmentarz tamtejszy i wypowiedział mowę nad grobem. Redaktor „Roczników Samborskich“ napisał na cześć jego wiersz p. t.: *Ku czci jednego z naszych niezapomnianych*¹⁾.

---

larczykiem - Janem Poloczkiem Julianem Horoszkiewiczem
ks. J. Stupnickim - Łepkowskim - Moszyńskim ks. Stowikowskim - hr. Tarnowskim - dr. Fr. Piekosińskim Teofilem Orzechowskim.

W latach 1890 - 1898 (20 sztuk listów) był w korespondencji: z dr. Bolesławem Lułostawskim F. Stadnickim - Kornelcem Hjejskim ks. J. Sygańskim ks. St. Załęskim.

¹⁾ *Ku czci jednego z naszych niezapomnianych zapomnianych.* (Sonet. Z ryciną tytułową).

Rok już minął, jak Ciebie lud Twój złożył w grobie,
Trawa gęsto porośla na Twojej mogile,
A wspomnienia o Tobie żyją w pełnej sile
I lud wdzięczny po śmierci wspomina o Tobie

Stary Sącz jeszcze mówi o Twojej osobie,
Choć od zgonu Twojego chwil ubiegło tyle,
Boś Ty mu upamiętnił najszczytniejsze chwile,
Tyś się w jedno zżył z ludem w szczęście i nieszczęście dobre.

Dzieła Twoje uczone pójdą w zapomnienie:
O »Pracotwie«¹⁾ Twój badacz ledwie że wspomina,
»Sądeczyzna«²⁾ już nawet blask swój dawny traci;

Ale lud Twój na wieki uczci Twoje cienie,
I Ojczyzna zasługi wspomni swego syna,
Który pracą przewodził szeregom współbraci.

Stary Sącz, 23. sierpnia 1899.

S. Morawski rozpoczął swą czynność literacką jako współpracownik „Biblioteki naukowej zakładu im. Ossolińskich“, wydawanej od r. 1828—1834 jako „Czasopismo naukowe“. W tomie I, zeszytcie VIII, umieścił artykuł: „Uwagi nad wystawą obrazów malarzy krajowych we Lwowie w r. 1847“, a w zeszytcie XI artykuł: „Rzut oka na szczątki historycznego grodu, niegdyś zwanego Pleśnisko“. z mapą, Lwów 1847.

W r. 1848 drukował w „Dzienniku Mód“ obrazek z czasów powstania r. 1831 pod tytułem „Małanka“, a w Tygodniku lwowskim z r. 1850 krytykę obrazów: „Przeproszenie Zebrzydowskiego“, „Morsztyn ciągnący za sobą Tatara na sznurze“ i „Konaszewicz ścinający Turkom głowy“.

W Pamiętniku literackim, wydawanym w r. 1850 przez Dr. Jana Szlachetowskiego, znajdujemy jego pióra recenzję „Słownika malarzów polskich“, wydanego przez Edwarda Rastawieckiego. W roku 1851 w Łocznym Zakładzie narodowym im. Ossolińskich we Lwowie, nakładem Ant. Sozańskiego, wyszły: „Materyały do konfederacji barskiej z r. 1767—1768 z nieznanymi rękopisami przez S. Morawskiego“. Tom I, str. 356. Reszta materyału jest w przechowaniu Bibl. Ak. um. w Krakowie. W krakowskim „Czasie“ z 7. maja 1852 drukuje fejteton „Rodzina święta Rajchana“ — tamże z 19. listopada 1853, pod pseudonimem Bonifacego Arbuzowskiego: „Korespondencję myśliwską ze Sandeckiego“ — w lipcu 1855 trzy fejtetony pod tytułem: „Obrazki sielskie z Sandeckiego“, a jeden fejteton „Czarnowica“ pod pseudonimem B. Arbuzowskiego. W r. 1856 w dodatku do Czasu, tom IV: „Reorganizacja małżeństwa, obrazek galicyjski“, a w tomie I: „Wyprawa na jarmark do Sadogóry“, także pod kryptonimem.

W roku 1857, w Czasie Nr. 22 i 23 mamy jego fejteton: „Kwadraty i kubiki“, a w Dodatku miesięcznym, tom V „Wyprawa do Arabii po konie, zdarzenie prawdziwe“, pod pseudonimem. W roku 1858 wyszło w Krakowie, w drukarni Czasu: „Album szczawnickie czyli Nadbrzezie górnego Dunajca w 24 widokach, rysowane z natury przez Józefa Salaję (właściciela Szczawnicy), z tekstem pióra Szczęsnego Morawskiego“

W Dodatku miesięcznych do Czasu z r. 1858 za wrzesień umieścił Szcześnie M.: „Obrońa Krakowa przeciw Szwedom w r. 1655“ z r. 1859 tom XIII: „Szwedzi w Sączu“, a w tomie XIV: „Uzbrojenie rycerstwa polskiego“.

W roku 1860, w Dodatku do Czasu, tom XIX, jest praca jego „Pomniki dziejowe w krainie Daków“, a w tomie XVIII i XIX, zeszyt 54 i 55: „Malarstwo dziejowe polskie“ i fejteton: „Malarstwo kościelne, starodawne i nowe“, podpisany B. A.

W roku 1863 wydaje s. p. Szcześnie „Sądeczyznę (I. tom) z mapkami i planami“ w Krakowie, własnym nakładem¹⁾. W następnym roku wyszła: „Pobitna pod Rzeszowem, powieść prawdziwa z czasów konfederacyi barskiej z r. 1769“ w Krakowie, także własnym nakładem. W roku 1865, na dniu 26. września, umieszcza okolicznościowy artykuł w Czasie: „Wyprawa do Żywca na zjazd drużyny leśniczkiej galicyjskiej“.

W roku 1865 wydaje S. M.: „Sądeczyznę (tom II.) za Jagiellonów z miast spiskimi i księstwem oświęcimskim“ w Krakowie, nakładem własnym.

W r. 1866 zamieszcza w Dzienniku literackim pracę: „Obrazki miast i miasteczek niektórych: N. Sącz. N. Targ“.

W roku 1866 drukuje w Krakowie u W. Kirchmayera: „Puszcze i knieje podgórskie w wiekach średnich“, co nieznaocznie pizerobione w „Łowcu“ 1886 r. powtórzone.

W roku 1868 umieścił, w Nr. 227 i 228 Czasu, fejteton pod tytułem: „Duch oświaty“, a w r. 1870 także w Czasie 26. czerwca: „Obywatelstwo mowy polskiej, rzecz do dostojników oświaty galicyjskiej“.

W roku 1871 spotykamy fejteton w Kraju krakowskim: „Zima w górach“ od Nr. 76--79, a w Czasie Nr. 89 i następnych: „Wydawnictwo pomników dziejowych z ksiąg grodzkich we Lwowie“. Drukiem i nakładem księgarni J. A. Pelara w Rze-

---

¹⁾ Bardzo przychylnie oceniona w Bibl. warsz., t. III., roku 1865.

szowie wychodzi: „Świątek boży i życie na nim, przez S. M.“, tom I. (w części V: Napierski).

W Dzienniku polskim 17. stycznia roku 1873 umieścić fejleton: „Jęk żałosny z krainy kwiczołów sądeckich“ (rozprawa katastralna S. Morawskiego).

Dnia 14. marca 1874 mówił na posiedzeniu komisji archeologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie: „O śladach pobytu Fenicyan na północnych stokach Alp i na ziemiach słowiańskich“.

W Dzienniku polskim z 3. września umieścić fejleton: „Kolej nad Poprudem, Nothbahn i tunel“ — 3. października: „Kolej żelazna nad Poprudem“, a w r. 1875 w tym samym dzienniku, 19. listopada fejleton: „Męczennicy — ale nie krwi! pogadanka“.

W roku 1882 wydaje własnym nakładem w Krakowie: „Pra-Sławianie i Pra-Łotwa“, studjum historyczne. W VI. tomie książki zbiorowej, wydawanej nakładem i staraniem G. Kohna w Samborze, umieszcza humoreskę: „Bul artysty“, pod pseudonimem Bonifacego Arbuzowskiego.

Przegląd rzeszowski umieścić dnia 4. maja i 18. maja 1884: „Wykopaliska brązowe na Lipiu, wedle St. Sęcza, pióra S. Morawskiego“, a Kurjer rzeszowski 10. sierpnia: „Jeszcze o ścieży jantarowej i wykopaliskach w St. Sęczu“, 21. grudnia: „Z objażdżki zimowej“, pod pseudonimem Dr. Jugo a 20. października 1889: „Jaworze w krakowskiem“, pod prawdziwym nazwiskiem. Przegląd rzeszowski z 4. października 1885 r. umieszcza: „Do Ameryki wychodźtwo“, przez Dr. Jugo.

W roku 1887, w XI. tomie książki zbiorowej Kohna, znajdujemy „Janiczary słowiańskie i branki w XV. stuleciu“, historyczna rozprawa S. M. — a parę kartek dalej: „Naukowość litu w Anglii i u nas“, szkic S. M.

W tomie: XII.. 1888—9: „Ważniejsze przywileje i dokumenty Jana i Tomasza Zamojskich“, podane w streszczeniu S. M.

„Igrzyska w Rzymie za czasów Kaliguli r. p. 37, obrazek obyczajowy z dziejów imperium rzymskiego“.

- „Trębecki Stanisław, jeniec turecki, wypis z księgi wójtowskiej miasta Nowego Sącza S. M.“,
 W tomie XIII., 1889—90: „Podgórzanie wojownicy“, artykuł bibliograficzny, S. M.
 W tomie XIV., 1891: „W góry i lasy“, S. M.
 W tomie XV., 1892: „Z czasów Chmielnickiego i Szwedów“, (dokumenta) spisał S. M.
 W tomie XVI., 1892—3: „Początek krwawego łępienia arjan, zwanych bracią polską“, opowiedział Szcz. M.
 W tomie XVII., 1893—4: „Zbójce we Węgrzech“, opowiadanie urzędnika kolei żelaznej. S. M. — i wiele jeszcze korespondencyi, fejletonów w Czasie, Kraju krakowskim, w Tygodniku lwowskim i t. d.

Dnia 16. czerwca 1873 był Morawski obecnym na posiedzeniu Komisji archeologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, gdzie pod wpływem odczytu J. N. Sadowskiego¹⁾

¹⁾ »Czł. kom. J. N. Sadowski (patrz spraw. z pos. Komisji archeologicznej 16. czerwca 1873) odczytał swą rozprawę o zapatrywaniu się dzisiejszych uczonych europejskich na okres spiżowy; rozwinął w ogólnych zarysach teorię Nilsona, przypisującą Fenicyanom najdoskonalsze wyroby, znajdowane przeważnie w północnych stronach Europy; wypowiedział zdanie, na podstawie badań Moversa i Smitha oparte, o rozległości handlu Fenicyan cyną i bursztynem; wykazał w jaki sposób Nilson na brukselskim kongresie poparł dawne swe badania najnowszemi studjami p. Lenormant na zabytkach fenickich w Paphos i Mycenie, oraz p. Oppert na Wschodzie. Przechodząc następnie do zabytków nadreńsko-pod-alpejskich, okazał, że już kongres bonoński skonstatował na przedmiotach w Villa-nova, w północnych Włoszech znalezionych, epokę wyrobów spiżowych etruskich. Opisał następnie sprawozdawca zabytki, z którymi uczeni zachodni zbyt mało są obeznani; wykazał, że takowe na szlaku pochodów Czudzkich, począwszy od ich grobów pod Altajem znajdowane, zgromadzone w Petersburgu, typem swym zbliżają się do utworów pocztywanych przez Nilsona za fenickie, że takie same znajdują się za Kaukazem, że więc mogły

tak się przejął teorią wpływu fenickiego, że podjął trudną sprawę udowodnienia fenicyzmu w rzeczach słowiańskich i polskich. Stanowczo zaś wpłynęły na niego następujące dwie okoliczności: pierwsza, że w bliskości St. Sącza znalazł dwa skarby brązowe, opisane szczegółowo w Przeglądzie rzeszowskim 4. i 18. maja roku 1884, a obecnie znajdujące się w gabinecie archeologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego;

— — —
 się dostać jedynie do starożytnych Cudów, kiedy jeszcze pod Atląjem mieszkali, drogą handlu fenickiego z Kolchidą.

Zabytki litewskie poczytał autor z przyczyn, które obszernie wyłuszczył, za noszące charakter zabytków północnych, ale późnych, sięgających czasów Rzymian w Galii i Brytanii, scharakteryzował zabytki grobów scytyjskich nad dolnym Dnieprem i zabytki greckie z czasów handlu olbiopolitańskiego na Ukrainie; przeszedł następnie do zabytków węgierskich i przy tej sposobności zajął się szczegółowo monetarną teorią Kissa, łącząc z nią teorie czeskie o związkach u Słowian.

Zakończył rozprawę zarysem chronologicznym epoki spiżowej i wykazaniem różnych śladów dróg handlowych, idących lądem od wybrzeży morza Śródziemnego do wybrzeży oceanu Atlantyckiego, mórz Północnego i Bałtyckiego.

Poczem przedłożył komisji wnioski swe względnie do odczytanej rozprawy i zalecił:

- 1) zająć się chemicznym rozbiorem spiżów, jakie posiadamy, dla dokładnego ustalenia czasu ich wyrobu i nasuwających się stąd wniosków.
- 2) wysledzić wagę tych okazów ze spiżu, które należeć mogą do kategorii ozdób, zaliczonych przez Kissa do przedmiotów zastępujących monetę; bo jeżeli spiże w ogólności mniej nas obchodzą, dla tego, że u nas prawdopodobnie nawet przelotnej epoki spiżowej w właściwym znaczeniu tego słowa nie było, to obchodzić nas muszą w wysokim stopniu prastare ekonomiczne stosunki tych stron, w których się później nasza społeczność rozwijała, a rozjaśnienie ich bardzo się przyczynić może do zrozumienia pierwotnych dziejów naszych.
- 3) przy badaniu spiżów pod względem monetarnym nie spuszczać z oka późniejszej drogi rzymskiej, która poprzednio grecką, a może nawet i fenicką być mogła, i czynić na jej szlaku najgęstsze poszukiwania spiżów.

druga, że zajmując się także językoznawstwem, szukał wyjaśnienia wyrazu polskiego „pan“, którego sobie źródłosłowem polskim nie mógł wytłumaczyć, natrafił zaś we fenickim języku na wyraz pan = pun i przy tej sposobności na cały szereg wyrazów, których i brzmienie i znaczenie zbliżają się zupełnie do języka polskiego lub słowiańskiego¹⁾.

¹⁾ <i>Polski wyraz :</i>	<i>fenickie brzmienie :</i>	<i>fenickie znaczenie :</i>
sejm	sejm	narodu . . . zebranie
izba	izeb	mieszkać
koliba	kaleb	z chrustu plecione
locha	lochom	fluste
homąto	humet	zgięte
siekiera	siekin	nóż do ciącia
kosieć	kozir	kosieć
zona	zonah	kochanka
niewiasta	nefast	załotna
zar	zar	łsnieć
szopa	szopen	nakryć dachem
tyu, tyniec	tima	wzniesione
Kraków	krak	skalisty zamek
kosza	kosz	łuk
rokosz	rokosz	sprzysiężenie
pan	pan i pun, (na Mazurach mówią do dziś dnia pun a nie pan)	przednie
chleb	hleb	lipkie, fluste
zamach	zamah	knowanie
katusze	katusz	ranić
sąd	sud	radzić
seret	sered	schronienie, geograf. miejsce
orać	oresz	orać
uzor	ukor	plużyć
zbiór	zber	na kopę znosić
cep	isebt	kij do bicia
jagły	jagle	oślusane
kasza	kasza	gęste
bochen	bohen	grube
soczewica	socef	soczewica
zerdź	zerd	zarośle
jar	jar	drzewo, las

Odczyt J. N. Sadowskiego wywołał polemikę w sprawie fenicyzmu w kołach członków Komisji archeologicznej h. Towarzystwa naukowego krakowskiego. Sadowski i Morawski twierdzili, że fenicyzm zostawił ślady w narzeczach słowiańskich z czasów wędrówek Fenicyan przez Słowiańszczyznę do Bałtyku. Teodor Ziemięcki przeciwstawił swoje zapatrywania w krytyce: „Drog handlowych“, umieszczonej w Niwie z r. 1877 tom 12 i w rozprawie: „Teorya wpływów kultury fenickiej“, Kraków 1879 — streszczając się w tem, że wpływy fenickie na wybrzeżach morza północnego i bałtyckiego i u ludów północno zachodniej Europy nie pozostawiły śladów jakichkolwiek znaczniejszych ani w archiwum ziemi, ani w archiwum języka¹⁾. Rozprawę swoją czytał T. Ziemięcki na posiedzeniu Wydziału histor.-filozof. dnia 20. maja i 11. czerwca 1878, a pracę tę przydzielono do oceny p. Dr. Maryanowi Sokółowskiemu.

Czy i jak się wywiązał p. referent ze swego zadania, ze źródeł ogółowi dostępnych dociec nie można — zdaje się, że sprawę milczeniem pogrzebano — dość, że fenicyzm jakiś czas zaprzętał umysły osób należących do Komisji archeologicznej. (Tom IX. r. 1878, str. XXI. Rozp. i sprawozd. Wydz. hist.-filozof. Ak. Umiejętności).

Szczęśny Morawski, mając na uwadze archeologiczne i językowe wskazówki, uwierzył zupełnie w przypuszczenia Sadowskiego i jego trzeci wniosek wziął sobie bardzo do serca. Nie spuszczał też już więcej z oka „drogi rzymskiej, która

---

tyłe z broszurki: Lechia, Sarmaty, Puni i szlachta, Kraków 1896, o wiele więcej takich »podobnych« wyrazów jest w studjum

Wyrazy fenickie w mowie polskiej ułożonem w formie słownika.

¹⁾ Zapatrywanie to zdaje się być nieco jednostronnem przynajmniej autor krytyki nie odparł niektórych części z archiwum języka. Zresztą teorya najazdu skandynewskiego Szajnochy i Piekosińskiego ma także swoich zwolenników.

poprzednio grecką, a może nawet i fenicką być mogła“ i czynił na jej szlaku poszukiwania. Po przestudyowaniu licznych dzieł, traktujących o Fenicyanach u nas i zagranicą¹⁾ — przedstawił Akademii Um. rozprawę: „O drogach fenickich“. J. N. Sadowski zdaje z tej pracy sprawę na posiedzeniu Komisji archeologicznej 24. marca 1876 (Roz. i spraw. z pos. Wydz. hist.-fil. Akad. Um.). Następnie wydaje Szczęsny Morawski, własnym nakładem studjum: „Wyrazy fenickie w mowie polskiej“, stron 32, Lwów 1885. Ogłasza drukiem dwie powieści historyczne: „Po Jantar (bursztyn), wyprawa rzymska do ujścia Wisły z rozkazu cesarza Nerona“, napisał S. M., Kraków 1894, nakładem Walerego Ciesielskiego. „Perepietycha (prześpiewna) Kniahini na Ukrainie w czasach Skolotów, Sarmat, Fenicyan i Jeremiego proroka“, napisał Sz. M., Kraków 1894, nakładem

---

¹⁾ Następujące dzieła znaleziono w bibliotece Sz. Morawskiego, opatrzone licznymi przypiskami i komentarzami:

- 1) Vaudoncourt: Decouvertes et commerce des Phéniciens dans le Nord, Revue du Nord: Juin 1838, str. 367 – 398.
  - 2) Kraszewski: O wpływie Fenicyan na Słowiańszczyznę, Sztuka u Słowian, str. 273 i 353.
  - 3) Fr. Rougemont: Czas brązu i Semici na Zachodzie, Gütersloh 1869.
  - 4) Sadowski: Handelsstrassen der Griechen und Römer. Jena 1877, ustęp końcowy.
  - 5) Teodor Ziemięcki: Dwutygodnik krakowski naukowy z roku 1878 i 1879.
  - 6) Paul Schröder: Die phönizische Sprache.
  - 7) Movers: Die Phönizier, Berlin 1840 – 56, 3 Bände; Oplwesen der Karthager; das phönizische Alterthum.
  - 8) De Luynes: Memoires sur le sarcophage et l'inscription funéraire d'Esmunazar, roi de Sidon, Paris 1850.
  - 9) E. Meier: Die Grabchrift des sidonischen Königs Eschmunser, Leipzig 1866.
  - 10) Renan: Mission de Phénicie, Paris 1874.
  - 11) H. Prutz: Aus Phönizien geogr. Skizzen und h. Studien, Leipzig 1875.
  - 12) M. A. Levy: Phönizische Studien, Berlin 1856 – 70, 4 Hefte.
  - 13) M. A. Levy: Phönizisches Wörterbuch, Breslau 1864.
- Oprócz tego pisma Lubbocka, Pullmana i Lenormanta.

Walerego Cicielskiego. Wreszcie studjum historyczne: „Lechia, Sarmaty, Puny i ślacha“, zbadał i wydał S. M. Kraków, 1896, nakładem Walerego Cicielskiego, 78 stron.

Sprawą fenicyzmu zajmował się w najnowszych czasach także p. Antoni Wysłouch (mieszkaniec gub. grodzieńskiej, powiatu kobryńskiego, majątek Piórkowicze-Nahoże, poczta Drohiczyn drugi). Wygłosił on na Kongresie rzymskim r. 1903 rozprawkę w formie hipotezy o pobytcie Fenicyan na ziemiach polskich pod tytułem: „Ślady pobytu Fenicyan na ziemiach dawnej Polski“. — Rozprawka ta będzie drukowaną w „Aktach kongresu rzymskiego“, w dziale historyi starożytnej. Recenzycę z odczytu umieściła Gazeta polska Warszawa 1903, Nr. 96 i Kuryer warszawski Nr. 97.

Porównaj także: „Memoire sur l'influence des langues orientales sur la langue polonaise par Jean Karłowicz, Dr. Phil. de Wilna“ (Ateneum 1884, IV., 577—580) i „Vestiges dans les langues europeennes des invasions orientales par Feliks Michałowski“ St. Etienne, imprimerie de Theolier Frères rue Gerentel. 1876. w 8-ce stron 51.

Pismem z dnia 16 marca 1898 nałożył ś. p. Szczęsny Morawski obowiązek wydania rękopisu pod tytułem „Arjanie polscy“ z funduszu na ten cel przeznaczonogo. Zdaniem autora miało być dalszy ciąg jego studyów nad Sądecczyzną. Ponieważ manuskrypt ten zawiera oprócz „Arjan polskich“ także historyę „Złójów podgórskich“ — „Handel winem“ — i „Napad Szwedów“ — zeszło lat parę na jego uporządkowaniu i przygotowaniu do druku. Po ukończeniu tej pracy oddaje się do użytku publicznego ostatnie to dzieło Sz. Morawskiego.

Lwów, w październiku 1905.